VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

KATEŘINA DUFKOVÁ

JAN ŠEMBERA ČERNOHORSKÝ Z BOSKOVIC

Moravský Petr Vok

Jan Šembera z Boskovic

VYŠEHRAD

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

KATEŘINA
DUFKOVÁ

JAN ŠEMBERA ČERNOHORSKÝ Z BOSKOVIC

Moravský Petr Vok

Jan Šembera z Boskovic

VYŠEHRAD

Kateřina Dufková
JAN ŠEMBERA ČERNOHORSKÝ Z BOSKOVIC
Moravský Petr Vok

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN / svazek 16.
Edici řídí Filip Outrata

Obálku a grafickou úpravu navrhla Michaela Blažejová
Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřičství a katastru
Odpovědný redaktor Filip Outrata
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2014 jako svou 1248. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)
Doporučená cena E-knihy 180 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz, www.ivysehrad.cz

Copyright © Mgr. Kateřina Dufková, 2014
Typography © Michaela Blažejová, 2014

ISBN 978-80-7429-453-2

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz
Elektronické formáty připravil KOSMAS, www.kosmas.cz

Vyobrazení na přebalu:
Jan Šembera Černohorský z Boskovic.
Bartoloměj Paprocký: *Zrcadlo Slavného markrabství moravského*

Vyobrazení na s. 4:
Zámek Bučovice – Zaječí sál
Foto Miroslav Zavadil

Výstup projektu Vnitřních grantů Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy v Praze 2013 (VG 040)

Lektorovali:
doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.
PhDr. Antonín Kostlán, CSc.

Kniha vychází
v roce 80. výročí založení
nakladatelství Vyšehrad
|1934–2014|

Mým rodičům

Dějepisec

Alois Vojtěch Šembera se narodil roku 1807 ve Vysokém Mýtě v rodině řemenáře Františka Šembery. Důraz, který rodiče kladli na vzdělání svých dětí, umožnil, aby se dal Alois Vojtěch po vzoru svých starších sourozenců na studia. Nejdříve absolvoval piaristické gymnázium v Litomyšli, následně roku 1826 odešel do Prahy. Zde nastoupil ke studiu filozofie a posléze práv, ale především se dostal do centra tehdejšího rodícího se národně obrozeneckého hnutí. Setkání s Jungmannem, Dobrovským, Palackým a s mnoha dalšími osobnostmi probouzejícího se českého národa dalo z velké části směr jeho budoucímu působení. Po ukončení studií roku 1830 odešel Alois Vojtěch do Brna, kde se chtěl aktivně zapojit do tehdy poněkud zaostávajícího obrodného procesu na Moravě.

Šembera si byl vědom specifické moravské situace, její větší závislosti na Vídni, silnějšího postavení německých menšin v moravských městech nebo tradičního zemského vlastenectví, které v mnohém ztěžovalo společný postup Moravanů s Čechy. Mladý právník byl však odhodlán aktivně přispět české věci, dobře rozpoznal nedostatky, se kterými se národní život na Moravě potýkal a viděl v nich především prostor pro vlastní činnost. Za klíčový pro další rozvoj národa přitom Šembera považoval český jazyk. Ještě v Brně stál u zrodu Matičky moravské, z jejíhož fondu plánoval podporovat vydávání české literatury na Moravě, působil jako učitel českého jazyka, distributor české literatury, ale především jako autor mnoha vlastních prací, výhradně v češtině. Ostatně, ve svém působení pokračoval Šembera po roce 1839 v Olomouci, kde získal místo profesora řeči a literatury české na stavovské akademii po odcházejícím Antonínu Bočkovi.[1]

[1] Zdeněk FIŠER (ed.), *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery*, svazek 1–5, Vysoké Mýto 2002–2005; Zdeněk FIŠER, *Milovník národa, který vzbudil nevděk Alois Vojtěch*

Alois Vojtěch Šembera

Vraťme se teď ale na chvíli zpátky do Brna. Po svém příchodu nastoupil Alois Vojtěch Šembera jako praktikant ve věcech soudních u brněnského magistrátu. A právě tady se poprvé setkal se jménem Jana Šembery Černohorského z Boskovic: „Když jsem na podzim 1830 po skončených v Praze studiích práv vešel v praxi soudní v magistrát Brněnský, nazývali mě někteří druhové moji, majíce v paměti jmenovce mého, posledního pána z Boskovic, kratochvilně nejinak nežli „pán z Boskovic". Chtěje se poučiti, kdo tento můj pověstný jmenovec byl, čítal jsem pilně, čeho jsem se o něm dočísti mohl a nasbírav sobě při tomto bádání některých zpráv o veškerém slavném rodě Boskovickém, vydal jsem je pod jménem *Historie pánů z Boskovic* roku 1836 tiskem."[2]

Alois Vojtěch se tak díky shodě jmen seznámil s Janem Šemberou, boskovickým rodem a nakonec vytvořil genealogické a biografické dílo, které dlouho nenašlo svého nástupce.[3] Nejdříve vyšel roku 1835 v Časopise českého musea jeho článek s názvem *Jan Šembera z Boskowic.*[4] Krátká stať shrnující nejen životní data Jana Šembery, ale také základní informace o rodu a jeho příslušnících, i pověsti a legendy, se kterými se Alois Vojtěch při svém bádání setkal. Drobná práce přímo předcházela vydání vlastních rodových dějin, které byly v té době už připraveny do tisku. Šembera tak měl možnost upozornit i české čtenářstvo na svou knihu vydávanou v Brně, která spatřila světlo světa o rok později pod názvem *Historie Pánů z Bozkowic a hradu Bozkowa w Morawě.*[5]

Šembera, in: Libor Jan – Zdeněk Drahoš (ed.), Osobnosti moravských dějin, Brno 2006, s. 293–308; Jan SKUTIL, *Alois Vojtěch Šembera a Morava,* VVM 24, 1972, s. 153–159.

2 Alois Vojtěch ŠEMBERA, *Páni z Boskovic a potomní držitelé hradu boskovického na Moravě: Přidáno popsání hradu, města a okresu boskovického*, Vídeň 1870, s. 5.

3 Teprve v současné době vzniká nová, moderní monografie o pánech z Boskovic, jejímž autorem je Karel Mlateček.

4 Alois Vojtěch ŠEMBERA, *Jan Šembera z Boskowic*, ČČM 9, 1835, s. 79–88.

5 TÝŽ, *Historie Pánů z Bozkowic a hradu Bozkowa w Morawě: s popsánjm panstwj a města,* Brno 1836.

V roce 1849 se Alois Vojtěch Šembera přestěhoval do Vídně, kde působil jako redaktor české části říšského zákoníku, a zároveň převzal místo profesora české řeči a literatury na vídeňské univerzitě. Ve Vídni také vyšlo roku 1870 druhé, podstatně rozšířené vydání jeho dějin boskovického rodu, nazvané *Páni z Boskovic a potomní držitelé hradu boskovického na Moravě: Přidáno popsání hradu, města a okresu boskovického.*[6] Kromě Boskoviců se Šembera věnoval jejich nástupcům v držení boskovického hradu, rytířům ze Zástřizl, hrabatům z Ditrichštejna, a jak napovídá už samotný název, práce se rozrostla i o popis města Boskovice a jeho okolí. Stejně jako vycházející díly populární vlastivědy moravské seznamoval Šembera své čtenáře s poměry v Boskovicích a okolních obcích i s historickými dokumenty, na které při svém bádání narazil.

Historická a vlastivědná práce stála od počátku v centru Šemberovy pozornosti. Vždyť stejně tak tomu bylo i u mnoha dalších obrozenců, kteří v českých dějinách viděli prostředek pro posílení národního vědomí a národní hrdosti. U Aloise Vojtěcha stála na jedné straně činnost vědecká, mezi kterou vyniká především dílo o vpádu Mongolů na Moravu, na druhé potom aktivní šíření jejího poselství. S jeho jménem bývá spojováno zejména úspěšné pátrání po ostatcích Karla staršího ze Žerotína a jejich přenesení do rodové hrobky na Bludov. Dvojí vydání dějin pánů z Boskovic ovšem svědčí o přetrvávajícím zájmu o téma, které přijal Šembera za své.

Při práci na obou knihách postupoval velmi důkladně a především po genealogické stránce představují pevný základ, který navazující zkoumání pouze doplňovalo a zpřesňovalo.[7] Svou hodnotu má také fakt, že mnohé prameny, ze kterých Šembera vycházel a které zaznamenal, se do dnešní doby nedochovalo nebo je ztraceno. Jako nejzásadnější se však jeví jeho výklad biografický. Linie, kterou Šembera s velkým citem nastavil, se ukázala být určující pro budoucí hodnocení a vnímání pánů z Boskovic. Další badatelé se s Šemberovými knihami seznamovali a ve velké míře z nich vycházeli. Že spolu s faktickými informacemi vstupovali do jejich prací Šemberovi páni z Boskovic, bylo dáno zejména tím, že se většinou nezabývali přímo šlechtickým rodem, ale například dějinami panství, která jim vždy po určitou dobu přináležela. Do jaké míry se jednotlivým osobnostem i v takto specifickém kontextu dostalo revize, přitom záleželo pouze na kvalitách autorů. Nejvýrazněji se pak projevil Šemberův vliv

6 TÝŽ, *Páni z Boskovic*.
7 J. SKUTIL, *Alois Vojtěch Šembera a Morava*, s. 156.

právě u posledního boskovického pána. Byl to totiž právě Alois Vojtěch Šembera, který poprvé spojil jméno svého jmenovce s Petrem Vokem.

Jméno posledního Rožmberka bylo v devatenáctém století často skloňováno. Jeho postava, obestřena mnoha legendami a představami, překročila právě v této době hranice jižních Čech a stala se předmětem zájmu autorů národního obrození. Mezi prvními byl Antonín Jaroslav Beck, který objevil potenciál osobnosti Petra Voka v historkách vyprávěných na Třeboňsku, majících svůj původ v takzvaných *Třeboňských pamětech*. Na základě pečlivého studia připsal František Mareš jejich autorství místnímu purkmistrovi Vavřinci Benediktu Mencerovi, který měl soubor vytvořit již na konci 17. století.[8] Příběhy mající v pamětech svůj původ byly na Třeboňsku známé, a samotný jejich soubor v různých podobách a přepisech byl mezi lidmi rozšířený. Ovšem až s jejich vydáním, ať už Beckovým nebo za přičinění dalších autorů, se mohly dále šířit, a s nimi i obraz Petra Voka, ve kterém se snoubila soudobá představa renesančního kavalíra s vlastnostmi a myšlením člověka jejich vlastní doby.[9] Obliba posledního Rožmberka rostla a v obecném povědomí se stal synonymem pro rozmarnou a bezstarostnou aristokracii šestnáctého a počátku sedmnáctého století.

Dalším, kdo předložil výběr z Mencerových pamětí, byl suchdolský kaplan Karel Müller. Ten objevil a roku 1858 vydal některé příběhy na základě rukopisu třeboňského řeholníka Benedikta A. A. Radla, za jejichž autora označil tehdy syna městského rychtáře Jana Mayera. Člověka, který měl být „pozdějším událostem souvěký a dosti dobře zpravený".[10] Právě *Staré příběhy, které se staly v Třeboni* četl také Alois Vojtěch Šembera, a když se pak po nějaké době vrátil k pánům z Boskovic a životopisu Jana Šembery, jasně se mu vyjevily paralely mezi oběma pány. Úděl posledního nositele slavného jména, role politicky aktivnějšího a úspěšnějšího staršího bratra, chatrné zdraví, ale zejména životní styl, který Petr Vok z Rožmberka reprezentoval. Životní styl pánů, kterým „šermovati, o závod na koních jezditi, s krasotinkami se milkovati, kvasiti, myslivost a jiné kratochvíle provozovati, bylo nade všecko."[11] Patriot Alois Šembera byl ovlivněn

[8] Jaroslav KOLÁR (ed.), *Mezi kronikářstvím a zábavnou prózou. (Třeboňské paměti Vavřince Benedikta Mencera)*, Strahovská knihovna 4, 1969, s. 111–112.

[9] Jaroslav PÁNEK, *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra*, Praha 2010, s. 19–21.

[10] Karel MÜLLER, *Některé staré příběhy, které se staly v Třeboni aneb na paství třeboňském sepsané*, ČČM 32, 1858, s. 358.

[11] A. V. ŠEMBERA, *Páni z Boskovic*, s. 117.

rychle rostoucí oblibou posledního Rožmberka a snad veden touhou najít v moravských dějinách osobnost mu podobnou, vlastního bonvivána renesanční doby, postavil vedle jeho jména jméno Jana Šembery.

Do přímé souvislosti dal Alois Vojtěch rožmberského a boskovického pána ve druhém vydání svých dějin pánů z Boskovic právě skrze Müllerovu parafrázi třeboňských pověstí. Když o Janu Šemberovi napsal, že „hověl příliš dobrodružnému a rozkošnému životu, jsa v tom podoben souvěkému panu Petrovi Vokovi z Rožmberka a některým jiným pánům," opřel své srovnání o slova Vokova životopisce, totiž že „jakožto ponížení poddaní následovali v tom pána svého Rudolfa II."[12] Karel Müller a posléze Alois Vojtěch Šembera citovali tu část příběhů, kde se jejich autor negativně vyjadřuje k rozhodnutí svého pána otálet možná až příliš dlouho se vstupem do manželství. „Více se neženil," píše se v třeboňských legendách, „a poněvadž císař římský Rudolf II. svobodnými se těšil, pan Petr Vok jakožto ponížený poddaný následoval v tom pána svého."[13] Význam této krátké citace byl prostřednictvím Šembery rozšířen z pouhých názorů Petra Voka na ženění na jeho životní styl, potažmo životní styl všech renesančních kavalírů. Opakováním se stala definicí renesanční nátury české a moravské aristokracie nebo spíše obecných představ o ní. Z jedné použité věty opakované znovu a znovu dalšími autory vznikl mýtus moravského Petra Voka z Rožmberka, velmože moravské renesance.

Protože si kniha o pánech z Boskovic získala značnou oblibu a snad i proto, že Šemberovi chyběl nástupce, provázelo nadále toto označení Jana Šemberu a postupem času nabývalo na intenzitě. Z dalších autorů použil stejnou citaci Karel Stloukal, který ji již ovšem vložil do úst rožmberského životopisce Václava Březana, autora *Kroniky posledních Rožmberků*. Na rozdíl od původního použití jí navíc přisoudil negativní náboj, když napsal, že byl Jan Šembera jedním z „oněch rozmařilých šlechticů na konci 16. století, o nichž s tak pěknou ironií napsal Václav Březan, že jakožto ponížení poddaní následovali v tom (hýření) pána svého Rudolfa II."[14] Sloveso „hýření" i se závorkami bylo doplněno autorem, ovšem mělo jen málo společného s původním tvrzením. Nutno podotknout, že v centru Stloukalovy pozornosti stál zeť Jana Šembery Karel z Lichtenštejna. Šlo v jeho případě pouze o drobnou zmínku o otci

12 *Tamtéž*, s. 117.
13 K. MÜLLER, *Některé staré příběhy, které se staly v Třeboni,* s. 367.
14 Slovo hýření Karel STLOUKAL, *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1569–1607)*, Praha 1912, s. 30.

Karlovy manželky, a tak se plně spolehl na svého předchůdce. Nečerpá tedy přímo z Březana, ale právě ze Šemberových *Pánů z Boskovic.* Nový kontext, do kterého Alois Vojtěch Šembera citaci zasadil, ovlivnil o necelé půl století později její výklad Karlem Stloukalem, kterému již ale chybělo romantické nadšení renesanční šlechtou.

Zhruba ze stejné doby jako Stloukalův Karel z Lichtenštejna pochází také jediná samostatná práce věnovaná Janu Šemberovi. Útlá brožura Václava Jana Pokorného, v jejímž centru stály především pověsti o Janu Šemberovi, vyšla roku 1919. Také on vychází v úvodní studii z velké části z práce Aloise Vojtěcha Šembery, ačkoli se oproti němu dopouští některých chybných závěrů nebo zjednodušení. Opakovaný úryvek z rožmberských příběhů nicméně cituje zcela podle Šembery včetně kontextu, ve kterém jej předložil. Přesto se v hodnocení Jana Šembery i „některých jiných pánů" blíží spíše kritickému postoji Stloukalovu. Vyčítá Šemberovi prostopášnost, hýřivost a marnotratnost, které měly padat za oběť „statek za statkem, jedno panství za druhým".[15] Ačkoli Pokorný oceňuje některé Šemberovy činy jako například stavbu bučovického zámku nebo podporu minoritského kláštera, špatné vlastnosti v jeho hodnocení převažují. Značnou část jeho práce zahrnují sebrané pověsti a příběhy s Janem Šemberou v hlavní roli, které působí, jakoby tento závěr měly podpořit.

Motiv marnotratného šlechtice ve spojitosti s Petrem Vokem se opakuje i u dalších autorů. Nalezneme jej u dějepisce městečka Bučovice Augustina Kratochvíla, který napsal, že byl Jan Šembera „svým rozkošnickým životem podoben svému králi Rudolfovi II., panu Petru Vokovi z Rožmberka a jiným pánům v Čechách".[16] Josef Pilnáček, který se ze zmiňovaných autorů postavil ke kontroverzní osobnosti nejstřízlivěji, mluvil o Šemberovi jako o vzoru „tehdejšího lehkovážného velmože. Rytířský a sebevědomý duch, toť snad jedna z dobrých jeho vlastností, jinak však byl muž, jehož hlavní prací byla zábava, ať již v honbě, jízdě na koni, ve střelbě, šermu, ba i v dvoření se krásným paním."[17]

Bylo by jistě možné v započatém výčtu pokračovat. Absence novější práce dovedla každého, kdo na Jana Šemberu narazil, dříve nebo později k *Pánům z Boskovic* Aloise Vojtěcha Šembery. Jeho výklad tak neztrácel

15 Václav Jan POKORNÝ, *Pan Jan Šembera z Boskovic na Bučovicích a pověsti o něm*, Brno 1919, s. 6.

16 Augustin KRATOCHVÍL, *Dějiny Bučovic od roku 1554 až do smrti pana Jana Šembery z Boskovic*, pokračování 2, Bučovice 1920, s. 15.

17 Josef PILNÁČEK, *Paměti městyse Černá Hora*, Černá Hora 1926, s. 124.

na síle a stejně tak i přirovnání Jana Šembery k Petru Vokovi se udrželo v pozornosti autorů. Vyrovnat se s tímto dědictvím není úplně snadné. Jednak se v některých aspektech své charakteristiky Šembera nemýlil, navíc je i dnes pro nás postava rytíře a svůdníka z dávných časů něčím lákavá a přitažlivá. Navíc pokud si položíme otázku, inspirováni moderním životopiscem posledních Rožmberků Jaroslavem Pánkem, kým opravdu byl Jan Šembera Černohorský z Boskovic, bude se nám odpovídat složitěji než jemu v případě Petra Voka. Zejména proto, že moravské archivy nebyly tak štědré jako ty jihočeské, a očité svědectví z pera hlavního aktéra pak chybí úplně. Zdánlivě drobné zprávy nebo marginální zmínky se tak stávají cenným zdrojem informací a reflexe prostředí a jeho vlivů dokreslují celkový vzhled často neúplné skládačky, na jejímž konci pak snad bude jasnější, nakolik byl Jan Šembera moravským Petrem Vokem.

Morava stavovská

Morava šestnáctého století byla Moravou stavovskou.[1] Z husitských válek vyšla moravská šlechta silnější a samostatnější než kdykoli předtím, nejen jednotlivci, ale zejména celá stavovská obec.[2] Narozdíl od Čech nebyla tak ostře rozdělena a zůstávala jednotná. Jednotně také odmítali Moravané uznat nadřazenost Čechů v rámci Koruny české a svoji samostatnost a nezávislost opakovaně prokazovali při přijímání panovníka nebo ve zdrženlivém postoji ke společným institucím. Tomuto vývoji výrazně napomohla situace ve druhé polovině 15. století. Pocit autonomie moravské stavovské obce ještě umocnilo bezvládí po smrti Albrechta Habsburského, volnost, kterou dal Moravanům při správě jejich země Matyáš Korvín, a posléze obecně slabá vláda Jagellonců. Panovnický majetek na Moravě v této době prakticky zanikl, s čímž byl spojen úbytek příjmů v době, kdy daňový systém neexistoval, ale také pokles reálné moci krále, která se nadále omezovala pouze na zahraniční politiku.[3] Země představovala politickou jednotku se samostatnými takřka nezávislými stavy, které vykonávaly všechny správní a soudní činnosti, jež by podle dnešních měřítek měly náležet státu.

Skladba stavovské společnosti na Moravě se lišila od dalších zemí České koruny. Na rozdíl od Čech si po celé 15. století udržela dominantní postavení vyšší šlechta, v rámci ní pak zhruba patnáct starožitných rodů, které ovládaly zemský sněm, soud i nejvyšší zemské úřady. Členem panské kurie na sněmu byl přitom i olomoucký biskup, tedy pokud pocházel

1 Josef VÁLKA, *Stavovská Morava (1440–1620)*, Praha 1987.
2 TÝŽ, *Moravská zemská správa a svoboda v 15. a 16. století*, in: Tomáš Knoz (ed.), Morava v době renesance a reformace, Brno 2001, s. 19.
3 TÝŽ, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, Brno 1991, s. 168.

z domácího panského rodu. Toto opatření nebylo bez důvodu. V prvé řadě bylo žádoucí, aby takto důležitou funkci zastával duchovní moravského původu, z řad šlechty, ale také šlo o oslabení zástupců katolické církve. Preláti si na Moravě sice udrželi své zastoupení na sněmu, kde zasedali ve třetí kurii spolu se šesti královskými městy,[4] ale nadále již bez biskupa jako své hlavy.[5] Druhým stavem markrabství byla nižší šlechta. Stav, který byl v průběhu 15. století ještě značně rozmanitý, se na jeho konci konsolidoval a uzavřel a nadále k němu byly počítány pouze staré rytířské rody s deskovými statky.

Příslušnost k jednotlivým stavům byla podmíněna mnoha faktory. V případě šlechty byl určující titul, který značil urozenost a odděloval tak její členy od zbytku obyvatelstva. Postupně se konstituovaly i další identifikační kategorie, podle kterých se stavovská společnost dále hierarchizovala v rámci jednotlivých stavů, jako například starožitnost rodu nebo držba některého ze zemských úřadů. Prezentace znaků urozenosti, která se odehrávala často v přesně určené symbolické rovině, hrála důležitou roli na několika úrovních. Jednak sloužila jako kodifikátor těchto znaků a jednak tyto informace dále šířila a propagovala.

Ve znaku sedmizubý hřeben

Historie rodu měla v takto fungujícím prostředí zásadní význam, protože minulost představovala důležitý legitimizační faktor v rámci šlechtické společnosti.[6] Přitom přesná a podrobná znalost rodových dějin nebyla v tomto období běžná, šlechtici si často nepamatovali ani data nebo jména předků ze dvou nebo jedné generace starší, než byli oni sami.[7] Dobové prostředí se mnohem častěji uchylovalo k jejímu symbolickému zpodobnění v hmotné kultuře nebo k zachycení v rovině legend a pověstí. Oba tyto aspekty nejlépe reprezentoval erb rodu a erbovní pověst úzce spojená s jeho vznikem. Podstata rodové pověsti se tak zásadně odlišuje od dalších příběhů spojených se členy rodu nebo jejich sídlem a má mezi

4 Byly to Olomouc, Brno, Znojmo, Jihlava, Hradiště, Uničov. *Tamtéž,* s. 28.
5 TÝŽ, *Dějiny Moravy I.,* s. 168.
6 Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 90.
7 Petr VOREL, *Staré pověsti a rodinné příběhy pernštejnské. Sebereflexe aristokratického rodu v polovině 16. století,* in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (eds.), Nový Mars Moravicus, aneb, Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 138.

nimi zásadní význam. Erbovní pověst nejen zachycuje a konzervuje historickou paměť, ale také plní úlohu reprezentační. Zvláště v době, kdy rody vystupují jako nositelé státnosti po boku panovníka, se uchování povědomí o jejich vzniku a legitimitě pro budoucí generace stává žádoucí.[8]

Nejstarší známé zachycení rodové pověsti pánů z Boskovic pochází z pera polského genealoga druhé poloviny 16. století Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké vůle.[9] Roku 1593 vyšlo tiskem v českém překladu jeho dílo o moravské šlechtě *Zrcadlo slavného Markrabství Moravského,* kde autor doplnil seznam panstva zasedajícího na Moravských zemských soudech za Rudolfa II. o historii jejich rodů. Stejně tak se jméno Jana Šembery nachází ve společnosti jeho nejvýznamnějších předků, a je přímo konfrontováno s jejich počiny a úspěchy. Na samém počátku pak figuruje prostý ptáčník Velen.[10]

Podle legendy, tak jak ji Paprocký zaznamenal, se Velen ujal pána ztraceného na lovu. Tohoto „nejprvnějšího moravského krále, který založil Brno,"[11] zavedl Velen do svého domu, obsloužil ho a pohostil. Protože si všiml, že má pán „velké vlasy" a nemá u sebe hřeben, daroval mu svůj. Pán byl natolik ohromen Velenovou štědrostí, vlídností a oddaností králi, že mu nabídl, aby ho navštívil na hradě Špilberku. Domluvili si tedy den návštěvy a král se vrátil na hrad, kde rozkázal vrátnému, aby, až se Velen dostaví, ho předvedli přímo před něj. Teprve až ve chvíli, kdy Velen dorazil do Brna a byl předveden před krále, si uvědomil, koho u sebe hostil. Když se ho ale po obědě král zeptal, co by si za své věrné služby přál, osmělil se a požádal ho o osvobození hory, na které měl čihadlo, aby mu nikdo nepřekážel v živnosti. Král pobaven ptáčníkovou skromností nejenže horu

8 Petr VOREL, *Rodové heraldické pověsti jako prostředek mezigeneračního přenosu informace ve šlechtickém prostředí českých zemí v 16. století*, in: Václav Bůžek – Petr Král (eds.), *Paměť urozenosti*, Praha 2008, s. 62.

9 Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol a Paprocké vůle, *Zrcadlo slavného Markrabství Moravského v kterémž jeden každý stav, dávnoct, vzácnost i povinnost svau uhléda, krátce sebrané a vydané roku 1593 skrze Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké vůle*, (reed. 1. vydání 1593), Ostrava 1993, s. 23.

10 Adolf PROVAZNÍK, *Bartoloměj Paprocký, zvláště jeho činnost na Moravě,* VVM 48, 1996, s. 36–48; Pavel R. POKORNÝ – Pavel PALÁT, *Bartoloměj Paprocký a jeho význam v české heraldice*, in: Heraldická ročenka, řada II., sv. 1. Praha 1979; Pokus o kritickou analýzu Paprockého práce ve vztahu k pánům z Boskovic viz Jan SKUTIL, *Bartoloměj Paprocký z Hlohol o pánech z Boskovic*, in: Ladislav Hosák – Eduard Petrů – Jan Skutil (eds.), Boskovice v dějinách. Sborník příspěvků k historii města a okolí, Boskovice 1969, s. 22–40.

11 J. SKUTIL, *Bartoloměj Paprocký z Hlohol*, s. 23.

Erb pánů z Boskovic.
Bartoloměj Paprocký:
Zrcadlo Slavného markrabství moravského

osvobodil, ale daroval mu celý kraj kolem vsi, kde Velen bydlel, a přijal ho do předního stavu. Hřeben, který dostal král k rozčesání vlasů, pak dal Velenovi do erbu a věníky, které mu přinesl do lázně a polštář, na nějž mu Velen kázal usednout, mu vložil nad helm.[12]

Pověst o Velenovi opakuje i latinsky psaná kronika, která je součástí análů minoritského kláštera v Brně. Boskovicové byli jeho patrony už od počátku 14. století a tak kromě stručných dějin Moravy a samotného kláštera sepsali minorité také historii rodu.[13] Dokument pochází přibližně ze třicátých let 18. století a vypráví dějiny pánů, kteří byli přímo v klášteře pohřbeni, včetně cenných údajů o datech jejich úmrtí. Při hledání původu šlechtického rodu se noří hlouběji do minulosti a příběh Velena datuje dokonce už do roku 835.

Názory na stáří boskovické legendy se různí. August Sedláček vycházel z tvaru boskovického erbu a vznik pověsti datoval až do 16. století. Odlišnou teorii vyslovila Irena Hrabětová. Podle ní je možné, že legenda

12 Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992.

13 Chronologia venerabilis conventus Brunensis ad Sanctos Joannes Baptista met Evangelistam, 1733. MZA Brno, fond E49, karton 15, kniha 32.

Erb pánů z Boskovic. Erbovní galerie hradu Laufu

vznikla už dříve, postupně narůstala a formovala se až do své konečné podoby, kterou zaznamenal roku 1593 Paprocký.[14] Také skutečnost, že prapředek z prostého rodu nebyl v pověstech utvářených v pozdějším období příliš obvyklý, by svědčila ve prospěch její domněnky. Ukazuje to na inspiraci přemyslovskou legendou, která je typická pro středověké erbovní pověsti.[15] Že se mezi pány z Boskovic příběh o Velenovi v nějaké podobě tradoval už dříve, je docela možné také proto, že byli vždy panským rodem.

Ptáčník Velen splňoval hned několik atributů, které se od šlechtického prapředka očekávaly. Prokázal svou věrnost a oddanost panovníkovi zdánlivě zcela prostým a nehrdinským činem. V době, kdy šlechtici tíhnuli často k dokazování svého urozeného původu, neopustili kromě Boskoviců pověst o prostém prapředkovi pouze Pernštejnové a pověst o uhlíři Vojtěchovi, který přemohl divokého zubra, byla připomínána až do jejich zániku.[16] Boskovická pověst připisuje Velenovi ctnosti, jakými byla láska ke králi, upřímnost a šlechetnost, které pak měly být spojovány s celým rodem.[17]

Ve středověku byly manipulace s pověstí nebo její variace omezeny na minimum. Týkala se totiž bezprostředně cti konkrétních osob, členů rodu, což středověká společnost respektovala.[18] Všeobecně známá erbovní pověst byla znakem dlouhého trvání rodu, což se uplatnilo zejména v době, kdy se začaly rody rozlišovat na starožitné, tedy ty, které byly schopny prokázat nejméně čtyři generace urozených předků, a novožitné, tedy rody teprve čerstvě přijaté do šlechtického stavu nebo povýšené. U těch, kteří byli nově povýšeni, byl totiž jejich původ ještě v dobré paměti. Vlna genealogických fikcí a falz se rozlila až v druhé polovině 16. století. Starobylost a tradice rodu představovaly natolik významný společenský kredit, že za vyhledání spřízněnosti s předními šlechtickými nebo dokonce panovnickými rody byli mnozí páni ochotni zaplatit horentní sumy. Paprockého dílo vyšlo tedy až v době, kdy byl význam rodových pověstí pomalu na ústupu, zejména v důsledku vymírání starých rodů

14 I. HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti*, s. 36.

15 P. VOREL, *Rodové heraldické pověsti*, s. 63.

16 TÝŽ, *Staré pověsti a rodinné příběhy pernštejnské*, s. 139.

17 Tomáš KNOZ, *Středověký původ moravské šlechty v Zrcadle Bartoloměje Paprockého. Ke konstrukci minulosti ve vrcholně renesančním dějepisectví*, in: Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda (eds.), *Ad vitam et honorem Jaroslav Mezník*. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 149–165.

18 P. VOREL, *Rodové heraldické pověsti*, s. 62.